

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

на звернення судді Великої Палати Верховного Суду Пількова К.М.
щодо способу захисту прав кредитора припиненої юридичної особи

1. Чи може податковий орган (центральный орган виконавчої влади, що здійснює державну податкову політику, його територіальні органи) виконувати функції ліквідаційної комісії юридичної особи, припиненої судовим рішенням за його позовом (бути ліквідатором юридичної особи у розумінні пункту 3 частини першої та частини другої статті 110 Цивільного кодексу України у разі, якщо звернувся до суду в порядку підпункту 20.1.37 пункту 20.1 статті 20 Податкового кодексу України)? Якщо так, то за яких умов? Чи може такий орган самостійно сформувати склад ліквідаційної комісії та/або виконувати функції ліквідатора за відсутності в судовому рішенні, яким задоволено його позов про припинення юридичної особи, вказівки про призначення цього органу ліквідатором та/або відомостей про персональний склад ліквідаційної комісії?

Підпункт 20.1.37 пункту 20.1 статті 20 Податкового кодексу України слід аналізувати, виходячи з того, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч.2 ст. 19 Конституції України).

Відповідно до п.20.1.37 Податкового кодексу податкові органи вправі звертатися до суду щодо припинення юридичної особи та/або про визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання. Інших прав податкових органів ця норма не містить. Це узгоджується з п.3 ч.1 ст. 110 ЦК України.

У ч.3 ч. 1 ст. 110 ЦК йдеться про, по-перше, підставу ліквідації юридичної особи - рішення суду; по-друге, підставу для розгляду судом справи – звернення органу державної влади до суду; по-третє, підставу для прийняття судом такого рішення – передбачення такої законом. Інших юридично значущих дій для припинення юридичної особи норма ст. 110 ЦК не містить.

Хто приймає рішення про створення ліквідаційної комісії, визначається ст. 105 ЦК, де встановлюється, що це у подібних випадках має бути лише суд, адже інші позначені тут варіанти (учасники або орган, що прийняв

рішення про припинення юридичної особи) в цьому разі не підходять, адже приймає рішення про ліквідацію за зверненням податкового органу лише суд, а не податковий орган. Саме суд і має створювати ліквідаційну комісію.

Тому не вбачається підстав зв'язувати можливість звернення податкових органів до суду і бути призначеними до членів ліквідаційної комісії або, тим більше, виконувати функції ліквідаційної комісії. Адже це було б розширенням змісту цієї норми, що не відповідає ч.2 ст. 19 Конституції України.

Якщо з певних причин в судовому рішенні відсутнє позначення на створення ліквідаційної комісії, призначення податкового органу ліквідатором та/або відомостей про персональний склад ліквідаційної комісії, то заявнику слід було звернутися до суду за уточненням рішення.

2. Чи є ефективним для поновлення майнового права/інтересу кредитора, якого внаслідок порушення процедури ліквідації (припинення) боржника було позбавлено можливості заявити до нього грошові вимоги, спосіб захисту шляхом подання позову про скасування («відміну» у термінології закону) державної реєстрації припинення боржника? Якщо так, то до кого має звертатись кредитор з таким позовом (реєстратора, боржника, конкретних осіб, які входили до складу ліквідаційної комісії боржника, органу державної влади, за позовом якого суд ухвалив рішення про припинення боржника)?

Обрання способу захисту належить позивачеві. Разом із тим, як слідує з усталеної судової практики ВС та ЄСПЛ, спосіб захисту має бути ефективним. Це означає, що спосіб захисту кредитора ліквідованої особи буде ефективним, якщо це, по-перше, дозволить задовольнити його вимоги; по-друге, не буде гальмувати цивільний оборот і не відіб'ється негативно на правах інших осіб, які тим чи іншим чином пов'язані з наслідками ліквідації юридичної особи (зокрема, добросовісно набули її майно).

Слід також зауважити на тому, що сама процедура ліквідації відбувалася з порушенням закону (див. відповідь на перше питання). Однак цього порушення припустився сам податковий орган.

Зважаючи на зазначене, вбачається, що існують два способи захисту прав кредитора – обраний ним у позовній заяві і другий – шляхом звернення до податкового органу як порушника закону.

Перший спосіб, по суті, є реституційним (у широкому розумінні реституції як повернення сторін у первісний стан, якщо його не пов'язувати лише з недійсністю правочинів, як це прийнято в Україні) і вимагає дій по відновленню правового статусу юридичної особи, але лише для того, або ця юридична особа могла задовольнити позовні вимоги кредитора. Після цього (якщо це буде можливим) юридична особа знов буде ліквідована. Слід також враховувати, що у відсутність у такої «реанімованої» юридичної особи майна може постати питання про її ліквідацію у процесі банкрутства. Між тим майна у такої юридичної особи насправді вже немає, оскільки якщо і залишилося майно після її ліквідації, то воно було передане її учасникам. Останні, в свою чергу, могли цим майном розпорядитися і здійснити його відчуження, внаслідок чого майно, за рахунок якого могли би задовольнятися вимоги позивача, має бути витребуване від набувача. Якщо цей набувач добросовісний, зробити це буде неможливо і всі намагання позивача на це наражатимуться.

Все зазначене, як уявляється, робить такий спосіб захисту неефективним, адже його застосування з високим ступенем вірогідності не призведе до задоволення вимог кредитора. Тож порушення його прав, що відбулося внаслідок неправомірної ліквідації юридичної особи, належним чином захистити не вдасться.

Другий спосіб захисту прав кредитора - шляхом звернення до податкового органу як порушника закону видається більш ефективним і логічним.

3. У разі негативної відповіді на питання 2 у якій спосіб кредитор, якого внаслідок порушення процедури ліквідації (припинення) боржника було позбавлено можливості заявити до нього грошові вимоги, може ефективно захистити своє майнове право/інтерес? До кого має звертатись кредитор з

відповідним позовом (реєстратора, боржника, конкретних осіб, які входили до складу ліквідаційної комісії боржника, органу державної влади, за позовом якого суд ухвалив рішення про припинення боржника)?

Оскільки відповідь на друге питання негативна, то відповідь на третє питання така.

По-перше, саме податковий орган порушив закон, тобто наявний делікт. По-друге, як наслідок, він відповідатиме за власне порушення як учасник цивільних правовідносин. По-третє, для задоволення вимог кредитора не потребується здійснювати зайвих юридичних дій (відновлення статусу юридичної особи, звернення з позовами до учасників, які набули майно, що залишилося після ліквідації або до осіб, які його в подальшому набули), до того ж з сумнівним результатом, який доволі ясно прогнозується. Тобто такі дії вбачаються неефективними з точки зору економічного аналізу права.

Тим не менш той же економічний аналіз права може довести й зворотнє і скидати з уваги перший спосіб захисту не можна, оскільки, по-перше, позивач послідовно намагається захистити своє право саме у цей спосіб, що може свідчити про те, що він зважив всі за і проти. По-друге, другий спосіб захисту також містить істотні ризики, пов'язані з невиконанням рішень суду органами держави, що обумовлено різними причинами, у тому числі діяльністю казначейства, недостатністю бюджетних коштів на цілі задоволення позовних вимог до держави тощо.

Аналізувати те, які гіпотетично можуть бути інші відповідачі, немає сенсу, адже ліквідаційна комісія не є суб'єктом права, а тому і не може бути відповідачем. Тим більш, що таке утворення є не лише тимчасовим і виконуючим обов'язку органу юридичної особи, якої вже не існує, оскільки вона ліквідована, а й по суті створено податковим органом, який і припустився порушення. Юридичної особи, яка ліквідована, вже не існує як суб'єкта права і тому вона не може бути відповідачем. Реєстратор виконує процедурні функції, з яких не вбачається порушень і сама по собі державна реєстрація не порушувала права кредитора.

На останок хочу зазначити, що у висновку проаналізовані основні аспекти проблеми, що постала при вирішенні цієї й аналогічних справ. Однак в запиті ставляться питання не лише правового аналізу і тлумачення, а й поради. І з приводу останнього я би не взяли на себе сміливість її надавати. Причина тому – в площині теорії бачиться вірним перший спосіб захисту. Натомість в площині практики він нашо́вхується на реалії сьогодення і може якраз стати неефективним.

Член НКР ВР

проф. І. Спасибо-Фатєєва